

Un món de mones. La persistència de Robert Robert

Ferran Toutain

Ferran Toutain és redactor en cap de *Trípodos* i professor de la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna-URL. Ha publicat assajos de retòrica i teoria literària, entre els quals *El malentès del noucentisme*, escrit en col·laboració amb Xavier Pericay, i ha traduït al català diverses obres literàries.

Josep Pla claimed that some articles of Robert Robert, published between 1865 and 1866 in Un tros de paper, a weekly satirical magazine, are among the best Catalan prose written in La Reinaxença, the Romantic period in Catalonia, characterized by the recuperation of the Catalan as a literary language. Pla went farther in his praise of Robert by adding that he was even more interesting than Verdaguer, who was never disputed as the best writer of the whole period, both in verse and prose, and the most decisive influence in the development of modern Catalan prose. As it has already been explained by criticism, the purpose of Josep Pla is not to despise Verdaguer's prose but to use Robert as a forerunner of a tradition Pla himself belong to. The author of this article tries to explain, with a general commentary of Robert's prose, why he shares the point of view of Pla about the importance of the genre started in Catalonia by the writing of Robert Robert.

—Endemés, sí, senyor... Aquest món és un món de mones.

Robert Robert, “La rebotiga”

 Cada vegada que es tornen a llegir els vint-i-set articles que Robert Robert va publicar al setmanari *Un tros de paper* entre el 1865 i el 1866, es constata fins a quin punt és certa la coneguda afirmació de Josep Pla segons la qual alguns d'aquests textos —i en particular el titulat *La rebotiga*— són de les millors coses escrites en català durant la Reinaxença.¹ Si deixem Verdagner al marge, els articles de Robert són efectivament els únics textos del seu temps que encara val la pena llegir; i deixar Verdagner al marge és justament el que fa Pla per construir el seu elogi. És a dir, decideix que tenen més interès un grapat d'escrits humorístics destinats a entretenir els barcelonins el diumenge a la tarda, que no pas una obra d'abast espiritual, ambiciosa i extensa com la de Verdagner. Per si aquestes circumstàncies no fessin encara prou escandalosa la preferència de Pla, la llengua amb què treballa Robert és d'entrada un material rovellat, carregat de llacunes i d'imperficcions, i que no té per model sinó el que l'orella pot captar sobre la marxa a les converses ordinàries dels ciutadans. Verdagner, en canvi, que també es veu obligat a modelar el català literari sobre la base del que sent dir, posseeix un coneixement profund de la parla dels pagesos de la Plana de Vic, molt menys contaminada que la de Barcelona, i un instint pel llenguatge poètic que fa de la seva obra un dels fonaments més segurs de la literatura catalana moderna. Com no podria ser d'altra manera, Pla reconeix aquesta realitat, però al final en conclou que “per al gust d'avui són molt més interessants les descripcions vulgars de Robert que les retòricament tòpiques de Verdagner”.²

¿Per què Pla s'atreveix a tant? En primer lloc, naturalment, perquè creu en el que diu; ara bé, les seves paraules també formen part d'una estratègia i, com explica Enric Cassany al pròleg de l'última edició completa dels articles catalans de Robert,³ el que es proposa Pla no és de cap manera menysprear Verdagner, sinó reivindicar un gènere, confrontar dues tradicions per mostrar d'a-

¹ PLA, J. *El quadern gris. A: Obra completa*. Barcelona: Destino, 1977, vol. 1, p. 782.

² *Ibid.*, p. 783.

³ ROBERT, R. *Barcelona avui en dia*. A cura d'Enric Cassany. Barcelona: Empúries, 2004, p. 13-14.

questa manera quina és la pròpia. Verdager pot escriure amb un estil més pulcre i una llengua més neta que Robert, però un i altre assenyalen camins diferents i Pla vol deixar clar quin dels dos porta a la seva concepció de la literatura.

Robert, com és prou sabut, s'emparenta a través de Larra amb la tradició de l'assaig breu que combina la reflexió personal amb la descripció, el diàleg i el to de conversa amb el lector. En la versió periodística, aquest tipus d'assaig s'inicia amb els articles d'Addison a *The Tatler* i *The Spectator* a començaments del segle divuit, però en bona part dels seus atributs el podríem remuntar fins a Montaigne i emparentar-lo amb tota la tradició moralista, començant per Grècia i Roma. Podem dir sense exagerar que els seus materials formen part del tronc més robust del llegat literari occidental, si considerem a més que comparteix amb la narrativa d'idees un mateix interès per la misèria moral. En aquesta visió de les coses, la literatura serveix per mostrar el caràcter il·lusori de les aspiracions humanes, el xoc grotesc que es produeix cada dia entre les pretensions alades dels homes i la ferma realitat del món que trepitgen. Hi ha en paral·lel una altra tradició literària que es proposa justament el contrari; es proposa transcendir —ocultar, en realitat— la banalitat dels anhels humans convertint l'inconcret en promesa i l'absurd en identitat. Aquesta tradició, que també té un llarg recorregut per la història literària occidental, arriba al seu punt fort amb el Romanticisme, encara que no tot el Romanticisme veu les coses així; Larra i Robert són romàntics, però la seva rebel·lió, que no és la dels il·luminats, els porta a desesperar-se pels vicis reals del poble i no pas a exaltar-ne virtuts imaginàries. A *Mensonge romantique et vérité romanesque*,⁴ René Girard va arribar al fons d'aquesta disputa, molt anterior al Romanticisme: l'experiència humana no és més que imitació mútua, tot desig és un desig induït, tota personalitat és de préstec, i els escriptors han de triar entre assenyalar o mistificar aquesta realitat. Del pensament literari de Pla, expressat de manera dispersa al conjunt de la seva obra, no es pot dependre només que ell tria la primera opció —per veure això n'hi ha prou de llegir qualsevol de les seves pàgines—, sinó també que desconfia per principi dels escriptors que es decanten per la segona.

L'elogi que Pla fa de Robert Robert és perfectament just perquè no hi ha, en tota la Renaixença, cap altre autor que representi

⁴ GIRARD, René. *Mensonge romantique et vérité romanesque*. Paris: Grasset, 2001 [1961]. Edició castellana: *Mentira romàntica y verdad novelesca*. Barcelona: Anagrama, 1985.

aquest tronc. Els seus companys de redacció al setmanari *Un tros de paper* no saben ni pretenen extreure, de la mena d'humorisme costumista que practiquen tots, el to literari que farà de Robert un model per a un cert tipus de prosa del dinou i del vint, i molt en particular per al periodisme satíric que practicaran Carner, Sagarra o el mateix Pla. Pel que fa a la desproporció que hi ha entre Robert i els altres col·laboradors d'*Un tros de paper*, és molt il·lustratiu llegir, per exemple, la sèrie de tres articles titulats "Hi ha un malalt", "Hi ha un mort" i "Hi ha un enterro",⁵ que la revista va publicar seguits. Només el primer, carregat d'una força expressiva que no arriben a tenir els altres dos, és de Robert Robert; el segon i el tercer, d'Albert Llanas i de Manuel Angelon, respectivament, compleixen la funció de divertir una estona els lectors —el de Llanas, sobretot, que era un humorista considerable—, però són una altra cosa. La diferència està en la coherència del discurs, l'habilitat descriptiva, el control del ritme i la captació de la parla als diàlegs, atributs d'una prosa literària que Robert havia assimilat a força de submergir-se durant anys com a lector i com a escriptor en la literatura castellana.

22

El tema de "Hi ha un malalt" és el que vertebrava tots els textos de Robert i de les obres més importants de la tradició moderna: la prevalença de les idees preconcebudes —d'això que de vegades se'n diu saviesa popular— sobre la realitat dels fets. En aquesta ocasió es tracta de la gent que se'n va de visita a la casa d'un malalt, amb l'excusa d'anar a oferir-se pel que pogués fer falta, i que un cop s'hi ha amuntegat no es dedica a altra cosa que a criticar els metges i la medicina —actitud molt pròpia de més d'un dels personatges que retrata Robert als seus articles— o a mirar d'evitar que tot s'ho emporti la justícia, "que mai que n'hi hagués", com sentència un parent llunyà del malalt, dissimuladament preocupat per l'herència. En mans d'un costumista qualsevol, aquest tipus d'observacions no passen de ser tòpics satírics més o menys graciosos, però l'estil de Robert és capaç de donar-hi un relleu que de vegades fa pensar en la gran literatura. No és mai superflu en la descripció, que usa principalment per caracteritzar els seus personatges. Una imatge, sempre que sigui literària, val en general més que mil paraules:

⁵ Apareixen reproduïts tots tres a la selecció que va fer Carles Riba dels articles d'*Un tros de paper*. RIBA, Carles (ed.). *Un tros de paper*. Barcelona: Editorial Catalana, 1920, vol. II, p. 27-45.

Entra lo metge.

Les veïnes li vibren mirades de basilisc, i l'una a l'altra s'estiren les fal·lilles ensenyant-se'l.⁶

Em referia més amunt al control del ritme. És evident que Verdaguer arriba molt més lluny en aquest aspecte, però també ho és que la majoria d'autors de la Renaixença, que no disposen de models en llengua catalana, cauen sovint de les mans, tant per la falta d'interès del que narren com per la seva dificultat per obtenir una prosa que no faci ensopegar cada dos per tres l'oïda del lector. En els passatges expositius, que no són el seu fort, Robert aconseguix un to eficaç, ja sigui parodiant la conversa informal o la retòrica grandiloqüent; i les poques vegades que no escriu en clau de paròdia, quan simplement introdueix el tema i necessita un estil més neutre, no deixa de preocupar-se per l'eufonia del discurs i procura construir els períodes encadenant oracions d'una certa regularitat accentual:

Plenes estan les cases de gent curiosa i manifassera que, després de passar lo temps tafanejant la vida de l'un i de l'altre, ni sisquera se pot lograr que lo deixin morir en pau.

Pugeu a la casa del que es va morint, i des de mitja escala ja us penetra de tristura l'olor de l'èter. Trobeu la porta oberta, lo recibidor erm i desolat, i amb fondo recolliment entreu a la sala.

Sobre lo vetlladoret i la calaixera hi ha ampolles i gots tapats amb paper, un d'ells amb una cullereta a sobre.⁷

Tot això, naturalment, és poca cosa i, si no fos per la ironia, el sarcasme o la provocació directa,⁸ per la intenció que guia i conjunta els seus articles, Robert no hauria passat de ser un humorista del vuit-cents una mica més brillant que els altres. Ara bé, la seva grandesa està precisament en l'aparent facilitat amb què és capaç d'extreure aquesta intenció del pur joc verbal, i és en el diàleg on aquesta virtut arriba a la plena competència. És cert que la llengua amb què treballa presenta inconveniències lèxiques i morfosintàctiques una mica estridents, però també ho és que aquesta llengua,

⁶ ROBERT, R., *op. cit.*, p. 129.

⁷ *Ibid.*, p. 125.

⁸ Per exemple en el cas d'"Uns hòmens de bé", que comença amb aquesta sentència: "Entre les coses que em fan fàstic hi incloesc certs hòmens de bé". *Ibid.*, p. 130.

filtrada per l'estil d'un home format literàriament i amb una sensibilitat extraordinària per captar el moviment de la conversa espontània, té una força de penetració que el català actual —sens dubte molt més sòlid pel que fa al discurs elevat— ja ha renunciat a posseir. En el diàleg, Robert continua sent inigualable, encara que és difícil, si no es mostra una àmplia casuística de textos dialogats i no s'estableixen uns criteris acceptables per valorar-los, que es pugui admetre sense reserves una afirmació tan contundent com aquesta. La demostració és possible, però molt laboriosa; es tracta d'identificar els constituents de la conversa ordinària, en bona part universals i estudiats per la lingüística, la filosofia del llenguatge, l'anàlisi del discurs i la crítica literària, i veure l'ús que en fa Robert en els seus textos,⁹ però qualsevol parlant una mica competent és capaç d'apreciar sense necessitat de demostracions que Robert calca com ningú la fesomia del català espontani de Barcelona, i que aquest realisme és essencial perquè els personatges, posant-se ells mateixos en evidència, puguin resultar creïbles i obtenir, en conseqüència, la complicitat del lector.

—[...] Miri que, sangrar un home aixins, vol fetge!

—I bé, ¿i no veu que és gent que no se'ls pot dir res? No la contraduien, però fan la seva i callen. Jo m'hi desespere, què vol que li digui, no hi puc fer més: és gènit que Déu m'ha donat. Lo que deia jo l'altre dia a sa germana, que és més enraonada que ella [la dona del malalt]: lo carnisser de la Bordeta és un home que en aquesta classe de malalties fa, vamos, miracles (perquè, senyora, allò és cosa que no se creuria si no es veu). ¿Per què no l'envien a buscar? ¿Què hi perdrien? Ell, si no cura, no cobra un quarto. I lo que ella em va dir... diu: jo ja l'hauria fet venir. I ja li dic que és una xicota que dóna gust de parlar-hi. Però diu: com ma germana —diu— és així, ¿sap?... ¿què farà?... —diu—. Diu: per més que vostè la prediqui —diu— no se mourà del que li digui lo metge —diu— encara que la matin. Ai!, ja li dic jo que quan a una persona li agafa una taleia, ja està fresca. ¿Què es pensa? Ella, per més que ara en vegi l'experiència, morirà a mans d'un metge; aquesta ja l'hi tinc pronosticada.¹⁰

⁹ El lector pot trobar mostres, a petita escala, d'aquest tipus d'anàlisi aplicada a Robert Robert i altres autors a: PERICAY, X.; TOUTAIN, F. *El malentès del noucentisme*. Barcelona: Proa, 1996, p. 55-61, i a TOUTAIN, F. *Sobre l'escriptura*. Barcelona: Trípodos, 2001, p. 99-106.

¹⁰ ROBERT, R., *op. cit.*, p. 126-127.

El repertori de clixés col·loquials, que en molts escriptors no passen de ser una nota de color, s'emporta aquí tot el protagonisme. La dona que parla només pot ser representativa del tipus de persona que es retrata expressant-se amb tots aquests "dius" i amb aquesta tendència constant a l'autoafirmació que transporta tota la vehemència de la parla ordinària. Es pot dir que Robert és un liberal progressista que ataca el reaccionarisme popular, l'obscurantisme que renega de la ciència i del dret, però llegint aquests textos, on parodia gent de tota condició, s'adverteix que el que li interessa mostrar per damunt de tot és que aquest món és un món de mones, un món on les persones no tenen la capacitat de pensar, sinó tan sols la d'imitar.

Aquest és també el tema dels articles de Carner, on no és difícil rastrejar la influència de Robert, i sobretot de la manera que té Robert de tractar la relació entre les idees dels catalans i els seus costums domèstics. És una afinitat que es pot veure molt bé, per exemple, a "Sucar-hi",¹¹ un text satíric de Carner que recorda molt l'esperit de "Lo passeig de Gràcia".¹² El mateix es pot dir de Sagarra, autor d'un article, "L'enigma",¹³ on juga amb la mateixa anècdota que Robert a "Comprar un meló".¹⁴ Quant a Pla, no deixa de ser sorprenent que l'any 1962, en un article publicat a *Destino*, cedís a la temptació de plagiar-li un text. L'original de Robert es titula "Lo nas";¹⁵ el de Pla "Més sobre els nassos",¹⁶ i entre tots dos hi ha una coincidència textual que en alguns passatges arriba a la identitat de frases senceres. Potser hem exagerat la importància de Robert Robert, però pocs escriptors catalans del segle dinou poden presumir d'una influència com la seva.

¹¹ CARNER, J. *Les bonhomies. A: Obra completa*. Barcelona: Selecta, 1968, p. 994-995.

¹² ROBERT, R., *op. cit.*, p. 105-109.

¹³ SAGARRA, J. M. de. *L'ànima de les coses*. Barcelona: Quaderns Crema, 2001, p. 3-6.

¹⁴ ROBERT, R., *op. cit.*, p. 56-60.

¹⁵ *Ibid.*, p. 48-50.

¹⁶ PLA, J. *Per passar l'estona. A: Obra completa*. Barcelona: Destino, 1979, vol. 36, p. 269-273.

BIBLIOGRAFIA

- CARNER, J. *Les bonhomies. A: Obra completa*. Barcelona: Selecta, 1968.
- CASSANY, Enric. *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*. Barcelona: Curial, 1992.
- GIRARD, René. *Mensonge romantique et vérité romanesque*. Paris: Grasset, 2001 [1961]. Edició castellana: *Mentira romántica y verdad novelesca*. Barcelona: Anagrama, 1985.
- PERICAY, X.; TOUTAIN, F. *El malentès del noucentisme*. Barcelona: Proa, 1996.
- PLA, J. *El quadern gris. Obra completa*. Vol. 1. Barcelona: Destino, 1977.
- . *Per passar l'estona. Obra completa*. Vol. 36. Barcelona: Destino, 1979.
- RIBA, Carles (ed.). *Un tros de paper*. 2 vols., Barcelona: Editorial Catalana, 1920.
- ROBERT, R. *Barcelona avui en dia*. A cura d'Enric Cassany. Barcelona: Empúries, 2004.
- SAGARRA, J. M. de. *L'ànima de les coses*. Barcelona: Quaderns Crema, 2001.
- TOUTAIN, F. *Sobre l'escriptura*. Barcelona: Trípodos, 2001.